

מאמר ב' הסתלקות אליהו.

כבר כתבתי שהיתה הסתלקות אליהו הנדה מפורסמת ביהודה וב ישראל, וזאת יורה הסנונון, ויהי בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים (מ"ב ב' א') ואח"כ מספר באירכות אך אירע מה שאירע. ומאורע אליהו בהפרדו מעל פני הארמה הוא בנינו יוחר נפלא ממש רבינו שנאמר עליו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים ל"ד י'). כי משה אף שנאמר בו ולא ידע איש את קבורתו (שם שם ו') הזכירו בו מיתה וקבורה שנאמר וימת שם משה (שם ה') ואמר ויקבר אתו בני וגו' (שם ו'). האומנם כי אמרו בספרי שם פ"י שנינו, וי"א לא מת משה אלא עומד ומשרת למעלה וכו'. והוציאו המקראות מפשוטן. אבל לא כן דעת רוב חכמי ישראל, כי ר' ישמעאל דורש (ספרי נשא פ"י ל"ב) הוא קבר את עצמו, ופ"י ר' הלל שנכנס במערה ומת שם. אבל אחרים אמרו (ספרי ברכה שני"ה) וכן סתמו במשנה (סוטה ספ"א) שלא נתעסק בו אלא המקום וכביכול השי"ת קברו. והנה פרידת אליהו יוחר נפלאה שעליו נאמר ויעל אליהו בסערה השמים, וכפי המסופר שם ידעו בני הנביאים מרם הלכתו כי היום לוקח אליהו מהם, ולא חשבו בני הנביאים כי עלה השמימה ונשאר חי וקיים רק כי מת בסערה. שאמרו אל אלישע, יש את עבדך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח ה' וישלכוהו באחד ההרים וגו' ויבקשו שלשה ימים ולא מצאוהו (מ"ב ב' ט"ז וי"ז). גם אלישע לא אמר להם כי אליהו חי וקיים בשמים רק אמר לא תשלחו. ובאשר הפצירו בו אמר שלחו. ובשובם ריקם אמר להם, הלא אמרתי אליכם אל תלכו (שם):

אמור ופ' נשא: ב') כתיב מקום דבר עבדו וגו' (ישעיה מ"ד כ"ו) וזה הענין השרישו בלב העם על ידי אלה הסיפורים ממעשה הנביאים, ואמרו בדברים רבה פ"י שהצדיקים גורעים ומוספין על דבריו של הקב"ה (בהנהגת עולמו) כדי שיהיו הבריות יראין מלפניו, והביאו על זה דוגמאות רבות. ברא הקב"ה את החורף שיהא חורף ואת הקיץ שיהא קיץ. בא אליהו ועשה את החורף קיץ וכו' בא שמואל ועשה את הקיץ חורף וכו'. ובסנונון א"ר אמרו שם. כל מה שהקב"ה עושה הצדיקים עושין. כיצד הקב"ה פוקד עקרות ואלישע פקד את השונמית וכו' הקב"ה מחיה מתים וכו'. הקב"ה קורע ימים ואליהו ואלישע קרעו ימים וכו'. ועוד דוגמאות שונות (שם ובמדרש שמואל פכ"ט ובכ"ר פ"ע"ז: ג') שהקב"ה מכבד את מכבדיו כדי שיהיו דבוריהם ששמעים באוני העם, ואמרו בבמדבר רבה פ' בהעלותך פט"ז: אפקרא ה' צבאות היא מלך הכבוד (תהלים כ"ד י') שהוא הולק מכבודו ליריאי. כיצד הוא נקרא אלהים וכו' הוא מחיה מתים והלק מכבודו לאליהו וכו'. והרבה דוגמאות לזה (בתנחומא וארא וסוף פ' נשא. ובתנחומא הוצאת מוהר"ש פ' וארא ופ' נשא ופ' בהעלותך). מלך ב"ד אין רוכבין על סוסו. והקב"ה הרכיב לאליהו על סוסו. ומהו סוסו של הקב"ה סוסה וסערה שג' ה' בסופה ובסערה דרכו (נחום א' ג'). ועוד דוגמאות שונות: ד') שהקב"ה מפרנס את יריאיו על דרך נפלא כי על כל מוצא פי ה' יתיה האדם כענין העורבים ועוגת הרצפים. במדרש שמואל ובזקרא רבה פ' מצורע: ה') שילמוד האדם מאילו שאין מצפין לשכר ואינן יריאין מהעונש והן עומדין בתפקידו של מקום עאכ"כ שיקיים האדם מצוותיו של מקום. ובבמדבר רבה פכ"ג ובתנחומא הוצאת מוהר"ש שם דרשו. מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (איוב ל"ה י"א) אמר להם הקב"ה למדו מפרו של אליהו. שבשעה שאמר אליהו לעובדי ה'על בחרו לכם הפר האחד וכו'. מה עשה אליהו. אמר להם בחרו שני פרים תאמנים מאם אחת הגדלים על מרעה אחד והטילו עליהם גזרות א' לשם וא' לשם הבעל וכו'. ופרו של אליהו מיד נמשך אחריו. והפר שעלה לשם הבעל תשקצצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזוז את רגלו. עד שפתח אליהו ואמר לו לך עמכם. השיב הפר וכו'. א"ל אליהו פר פר אל תירא. לך עמכם ואל ימצאו עליה. שכשם שישנו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי כך מתקדש עליו. אמר לו וכך אתה מיעצני שביעה איני זו מכאן עד שתמסריני בידם שג' ויקחו את הפר אשר נתן להם (מ"א י"ח כ"ו). ומי נתן להם. אליהו וכו'. לכך כתיב מלפנו מבהמות ארץ, ומעוף השמים יחכמנו. אמר הקב"ה למדו מן העורבים שהיו מכלכלין את אליהו וכו'. ומה שמגדיל זה הפלא הוא, שהעורב אכזרי במבט אפילו על ילדיו ואינו מפרנסם. כמו שמפורסם בהגדות. ואלו האכזרים פרנסו את הנביא בלחם ובשר. אם מבי טבחי דאהאב או דהיושפט. כמו שדרשו על זה במדרש שם ובכ"ר (פלי"ג) ובגמרא דהולין (ש"ע"א). ולהגדלת הכוונת אמרו. שכבר נגזר כך מעת שניצל העורב ממי המבול, עד שדרשו על זה בכ"ר (ה' יצא יצאו ושוב. א"ל הקב"ה (לנח) קבלו שעתידי העולם להצטרך לו. אמר לו אימתי. אמר לו עד יבושת המים מעל הארץ. עתיד צדיק א' לעמוד ולייבש את העולם ואני מצריכו לו שג' והעורבים מביאים לו וגו'. ואילו הפרטים יוצאים באמת מפשוטן של הסיפורים. ועוד יותר מאלה (וכמו שסדרם הרל"ג בתועלתיו מן ט"ו עד כ"ט שהם י"ד תועלות). הן ממה שספרו על הישג פרים שאינו יוצא מפשוטן של

והנה כפי פשוטו של הסיפור לא הלך אליהו בדרך כל הארץ רק העלהו ה' בסערה השמים ונשאר חי וקיים, וכענין שכתב הרד"ק וז"ל, ודעת המוניני גם חכמינו כי הכניסו האל בנן ערן עם נופו כמל שיהיה אדרתו קורם החסא. וכן הכנים חנוך שם, ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לג'ע (אבל בפירושו לט' מלאכי שאעתיקו להלן אמר שמת נופו לעפר). וכמו כן כתב הרמב"ן בפ' אחרי מות ב' אשר יעשה אותם וחי בהם וז"ל, והעוזבים כל עניני העוה"ז ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי נוף וכוונתם ומחשבתם כבוראם בלבד, כאשר היה הענין באלוהו בהרבך נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בנופם ובנפשם, כנראה בכתוב באלוהו וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העוה"ב העומדים בתחיית המתים; והנה מה שהוכירו את חנוך, לא כל חו"ל מסכימים בזה, שהרי בבראשית רבה שם בענין זה, דנו עליו אם נכנס בשימון של צדיקים או של רשעים, ועיי' ברש"י עה"ת באותו ענין, והדרש שהוכיר הרד"ק לא פירש באיזו מדרש, ובדרך ארץ זוטא ספ"א שנו, חשעה נכנסו בחייהם בנ"ע ואילו הן חנוך בן ירד, ואלוהו ומשיח, ואלעזר עבד אברהם, וחירם מלך צור, ועבד מלך הכוש, ויעקב בנו של ר' יהודה הנשיא, ובתיה בת פרעה, וסרח בת אשר, ויא אף ר' יהושע בן לוי, וחובא בילקוט בפ' חנוך, ושם הני' ויא הוציא חירם ונכנס תחתיו ריב"ל, והנה הם תשעה ולא עשרה, אולם הדרש הזה מתמיה את קוראיו שמשווה את אליהו עם אלו הנזכרים, ועכ"פ תלה הרד"ק תניא ברלא תניא, כל' כתיבא ברלא כתיבא, ואם דעת המוניני וגם חכמינו אינה מבוססת רק על הבסיס של אלו התשעה הנה היא תלויה בשערה, ומוטב היה לו להביא בדייתא דב"ב קכ"א ע"ב, ת"ר שבעה קפלו את כל העולם כולו, מתושלח ראה אדם וכו' אחיה השלוני ראה את עמרם, אליהו

המקראות, והנה זה המאמר סתמי ולא נזכר בו שם הדרוש, ועל"כ רחוק בעיני שיהיה דברי פיוטים מאיזה דרשן, אמנם מקורו הוא בהגדת העם, שהרי ענינו של אליהו היה נדע ומפורסם, אלא שהכותב ספר מלכים חזונית זו ההגדה ולא סיפרה מאיזה טעם שהיה לו, ואעפ"כ רמז עליה באמרו, ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה וגו', ואח"כ אמר, ויקחו את הפר אשר נתן להם, ותהיה ההגדה כעין תורה שבע"פ לתורה שבכתב, ונשתתירה לנו ההגדה במדרשים; ואביא כאן הגדה אחרת אשר ענינה מעיד עליה שהיא עתיקה בהגדת העם, ולא יוכנו הפסוקים רק לפי דבריה, כתיב ויאמר אליהו וגו' חי ה' אליהו ישראל אשר עמדתו לפני אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ"א י"ז א'), וכל הסגנון הוא כאילו היו טענות ומענות בין אליהו והמלך עד שנתקצף אליהו ואמר מה שאמר, הן אמנם ידענו מהסימן הקודם לזה מחטאותיו של אחאב, אבל מפי הנביא לא שמענו שהיה מזהירו, והיה ראוי לומר שבא אליהו והזהירו ואח"כ גזר עליו, שהרי אין עונשין אלא אם כן מזהירין, וגם זאת מתמיה שתלה הדבר בעצמו באמרו, כי אם לפי דברי, והיה ראוי שיאמר כה אמר ה' אם יהיה וגו', וכל חדיבור הזה נראה נדיבור קטוע רישא, ר"ל שחסר המושך הדברים שהיו ביניהם, ובשנסתכל בסימן הקודם שספר את חטאת אחאב חספס וכתב כימיו בנה חיאל בית האלי וגו' ועיי' אמר ויאמר אליהו וגו' נעמור ולא נדע מה ענינו של חיאל להטאותיו של אחאב ולקצפו של אליהו, והנה יש אתה הגדה חמישית את חכל, קצתה בקיטוע באלוהו זוטא פ"ח צד קפ"ה (ועיי"ש במ"ע אות ג') והיא בסגנון אחר ושלימה יותר בבבלי סנהדרין ק"ג ע"א, אמנם עריפא מינייהו היא בירושלמי סנהדרין פ"י, אמרו שם, כתיב כימיו בנה חיאל בית האלי וגו', חיאל מן יהושפט ויריחה מבנימין (פי' למה תלה הכתוב הדבר באחאב וספרו במאורעותיו ואמר כימיו וגו', הלא חיאל במלכות של יהושפט היה ויריחה מבנימין היה, והיא למלכות יהודה), אלא שמגלין זכות עיי' זכאי וחובת עיי' חייב (כל' שחולין הדבר במקלס), כתיב ויאמר אליהו התשבי וגו' ובי מה ענין זה? אצל זה, אלא אמר הקב"ה הדין חיאל גברא רבה הוא אויול חמי ליה אפן, א"ל לינה (לית אנא) מיול, א"ל למה א"ל דנא מיול (כלפי עצמו אמר, הדין ולך) ויגון (ואיגון) אמרין מילין דמכעסין לך וליתנה יכול נויסבול, א"ל ואין אמרין מלה דמכעסת לי כל מה דאת גזר אנא מקיים, אזל ואשכחון עסיקין בהן קרייא, וישבע יהושע בעת ההיא לאמר וגו', אמר בריך הוא אלההון דצדיקיא דמקיים מילי דצדיקא, והוה חמן אחאב, אמר לון אחאב וכו' מי גדול ממי, משה או יהושע, אמרין ליה משה, אמר לון בתורתו של משה כתיב ושמרו לכם וגו' ועצר את השמים וגו' ולא הנחתו עיי' בעולם שלא עבדתי אותה, וכל טבן ונחמן דאית בעלמא אתון בדרי, מילוי דמשה לא קמן ומילוי דיהושע מקיים, א"ל אליהו אם כדברך חי ה' אליהו ישראל וגו' כל ומטר כי אם לפי דברי, והנה בבבלי דהקו דעיר אחרת בנה על שם יריחו, ואמרו שם דאחאב שושבינה הוה, אתא איהו ואלוהו למשאל בשלמא בי טמיא וכו', אולם בעיקר הדברים שבין אחאב לאלוהו מסכימים כל האגדות, ובכל מקום הם סתם ולא על שם איזה דורש, אין זאת אלא שמסורת הגדה היא, וכטבע המסורת נשתנה בה הסגנון הכא והתם, ועכ"פ כולם מסכימים לשייכות הסיפור כימיו בנה חיאל וגו', וכולן מורות שלכך תלה הדבר בעצמו אשר יידע אחאב כי ה' מקים את דבר עבדו;

ראה את אחיה השלוני ועדיין קיים, שפשוטו שערין קיים בנוף ובנפש. כמו איך שנזכרו בזמן, וכמו כן הרבה הגדות בקיומו של אליהו ובהתגלותו לאנשים יחידים, ואין שאלתנו היכן הוא חי אם בנן ערן או במקום אחר. כי אם על עיקרו של דבר אם טעם טעם מיתה ככל האדם אף משה רבינו או לא, ובמכילתא דתריו מס' דבחדש פ'ר שנינו בשם ר' יוסי אמקרא השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (תהלים קמ"ו ט"ז) לא עלה משה ואליהו למעלה ולא ירד הכבוד למטה וכו' (ע"ש ב"מ"ע אות י"ז). והוציא המקרא ויעל אליהו בסערה השמים מפשוטו, אמנם יורה שלא טעם אליהו טעם מיתה, שהרי בסדר עולם, שהיא מיוחס לר' יוסי, שנינו (בפ"ז) ובשנה השנית לאחיה נגנו אליהו ולא נראה עד שיבא מלך המשיח, ונראה ונגנו שניה ואינו נראה עד שיבא נגן ומנו, ועכשיו הוא כותב מעשה כל הדורות כולם, ושם באותו פרק, ויבא אליו מכתב מאלהו הנביא ונ' (דח"ב כ"א י"ב) כבר היה לאלהו שבעה שנים משננו, הנה קרא למאורעו של אליהו נניוה ואינו עליה לשמים, אולם מודה לו קיום וחיות שהרי עכשו הוא כותב מעשה הדורות כולם, ומה שאמר אדם ולא נראה וכו', מראה שלדעתו כל אלה הסיפורים מהתגלותו של אליהו אינם אלא דברי פיוטים, או שיש לפרש דבריו, שאינו נראה בהתגלות פרהסיא לכלל האומה אבל הוא נראה ליחידים; וצריך שנבאר ענין הנניוה, שהרי הוא נמצאת בכל נשמות הצדיקים, דתניא (שבת קנ"ב ע"ב) ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים ננוות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיו ונ' (ש"א כ"ה כ"ט), ונניוה זו נאמרה על הנפש ולא על הגוף, וכמו שאמר קהלת (י"ב ז') וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלוהים אשר נתנה, ושם בשבת אמרו, על גופן של צדיקים אומר יבא שלום ניוהו על משכבותם (שערי י"ז ב') ועל נשמתן הוא אומר והיתה נפש אדוני צרורה ונ', עוד אמרין שם א"ל ההוא צדוקי לר' אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים ננוות תחת כסא הכבוד איבא ממיא דיבי אסקי לשמואל בניידא, א"ל התם בתוך שנים עשר חודש הוה, דתניא כל י"ב חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת, לאחר י"ב חודש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת, ובספרי פ' פנחס (פ' קל"ט) שנינו, ר"א בני של ריה"נ אומר סימן זה יהיה בידך שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו, שני אשר בידו נפש כל חי (איוב י"ב י'), מת נתונה באוצר שני והיתה נפש אדוני צרורה ונ', והנה לפי אלו הדברים לא יהיו כל אלו הסיפורים וההגדות מהתגלות הצדיקים לאחר מיתתן לאחר י"ב חודש רק דברי פיוטים, שכיון שהנשמה עולה שוב אינה יורדת, וכבר עמד על זה בעלי התוספות (שם קנ"ג ע"א בדיה ונשמתו) וכתבו, אף על פי כן כשהיא רוצה היא יורדת כי ההיא דלעיל דר"א בר יאשיה ובהווא מעשה דר' בנאה דחזקת הבתים וכו' (ויש להוסיף על אלו הרבה הגדות בכרמות ובכ"מ), ועל כל פנים לר' יוסי קיומו של אליהו אינו קיום בנוף אלא קיום בנפש, אלא שבאותו קיום יש לו מדרגה מיוחדת נעלה מכל הצדיקים, וכענין שאמרו בברכות (ד' ע"ב), תנא מיכאל באחת, נבריאל בשנים, אליהו בארבע, ומלאך המות בשמונה, ובשעת המנפה באחת (פרש"י בפריחה אחת), והנה הוקבע במדרגת המלאכים, ומעתה כשם שהמלאכים מתגלים ליחידים סגולה, שהרי לרד"ק נתגלה מיכאל בפריחה אחת ונבריאל בשתי פריחות כך אפשר לו לאלהו להתגלות בארבע פריחות, וההתגלות היא בחזיון ובהתלבשות אשר יראהו מי שיראהו, וכמו שאמר דניאל חזון נראה אלי ונ' ואראה בחזון (ח' א' וכו'), והאיש נבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה (שם ט' כ"א), ואמר ויאמר לאיש לבוש הברדס ונ' (שם י"ב ו'), ולזאת יורה גם ר' יוסי, ואשר יכתיבוהו הוא הקיום בנוף ועליית גופו לשמים, כי לבני אדם ניתנה הארץ וישב העפר על הארץ כשהיה, והוציא ר' יוסי המכרואת מפשוטו, שדברו הבתובים בלשון בני אדם שהיו מספרים בכמו אלה, אולם כוונת הבתובים הוא לענין אחר, ובסדר אליהו שלפנינו המיוחס לאלהי הנביא עצמו נגלה תוכן של הדברים, אמר (פ"ה צד כ"ג) בענין הסתלקותו, אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה וכו' שנאמר ויהי הם הולכים הלך ודבר ואין דיבור אלא ד"ת וכו', וכשנשתלח מלאך על אליהו ועל אלישע לשחתן בא ומצאן שהיו עסוקין בד"ת, אמר לפניו רבש"ע הם עוסקין בד"ת ואין אני יכול לשלוט בהן שנאמר והנה רכב אש וסוסים אש ויפרידו בין שניהם, רכב אש, אלו תורה נביאים וכתובים, וסוסים אש, משנה הלכות והגדות, אש זו תורה שני תורת ה' תמימה ונ', (ע"ש ב"מ"ע שאשה מצלת מחמתו של גיהנום), ומה ת"ל ויפרידו בין שניהם, אלא חזר ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו, רבש"ע עשיתי לך קורת רוח בעולם, דיון ביונין שבידית אותן ויפדתי אותן אחר לבאן ואחר לכאן, לכך נאמר ויפרידו בין שניהם, מיכן אמרו שני בני אדם שמהלכין בדרך ועוסקין בד"ת אין דבר רע יכול לשלוט בהן שנאמר ויהי הם הולכים הלך ודבר, והנה הוציא כל המקרא מפשוטו ואין כאן לא רכב ולא סוסים, אלא שפרט לך הכתוב

הלך ורכב, ובמה היה הדיבור, והנה רכב אש וסוסי אש, כלו' בר"ת שהם מניין על האדם כסוס ורכב, והוא כענין שנאמר על אלישע רכב ישראל ופרשיו (מ"ב י"ג י"ד), וכענין שאמרו (מכות י' ע"א) אליהו דר' יוחנן, דברי תורה קולטין ממלאך המות, כי הא דר' חסדא שלא היה יכול מלאך המות לשלוט בו דלא הוה שתיק פומיה מנירסא עד שאירע שהפסיק, וכיוצא בזה ספרו בדוד המלך (שבת ל' ע"ב) וברכה בר נחמני (כ"ב פ"ו ע"א), והנה לדברי ר' יוסי הסערה הוא היה המלאך, ולא היה די שבזיה אותן והפרידן אלא שמת גופו של אליהו בסערה, ואם במשה אמרו (שבת נ"ה ע"ב) שמת בחטאו דתניא ר"ש בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בחטאם מתו וכו' כי אדם אין צדיק בארץ וגו', אף כי באלהו, שמשא היה יותר מאליהו שנאמר במשה ואתה פה עמוד עמדי ובאלהו נאמר לו מה לך פה (כמו שהבאתי לעיל צד' ו' מפסיקתא רבתי); והנה נמצא באמת מה שמניין בו את אליהו, שאמרו במדרש שהשי' ווטא קשה כשאל קנאה, קשה היתה הקנאה שהכניס אליהו כנגד ישראל, שני קנא קנאתי וגו', היה לו לאלהו לילך למקום שעמדו אבותיו ויבקש רחמים על ישראל, ולא עשה כן, א"ל הקב"ה צורכך בקשת לך שוב לדרבך דמשק, והוא לפנינו בסדר אליהו ווטא (צד קפ"ו) באריות, שבאותה שעה נצטווה ואת אלישע וגו' תמשת לנביא תחתך, ואמר לו, ומה שבדעתך אני יכול לעשות, ובשהי' רבה פ"א אל תראוני וגו', דרש ר' סימון אל תלשן עבד אל אדוני (משלי ל' י'), קנא קנאתי וגו' כי עובד בריחך (מ"א י"ט י"א) א"ל הקב"ה בריתי, שמא בריחך, את מוכחותיך הרסו (שם) א"ל מוכחותי שמא מוכחותיך, ואת נביאך הרנו בחרב (שם), א"ל נביאי ואת מה איכפת לך, א"ל ואחר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה (שם), תא חמי מה כתיב תמן ויבט והנה מראשותיו ענת רצפים (שם שם ו') מה הוא רצפים, ארשב"נ רוצן פה, רצון פיות בכל מי שאומר דלטוריא על בני, ר' יוחנן מיי"ת לה מן הרא וכו' ובאותה שעה שאמר אליהו על ישראל לשון הרע, א"ל הקב"ה אליהו על שאתה מקטרגני את אלו בא וקטרגני את אלו ההי' לך שוב לדרבך מדברך דמשק (שם שם ט"ו), ובוהר לך לך צ"ע ע"א רמזו על זה וז"ל, והא תנינן על מה אתעניש אליהו קמי קובי"ה על דאמר דלטורא על בניו, ובפ' ויגש ר"ט ע"ב איתא, תא חזי מה גרם האי מלה דאליהו דכתיב והשארתי בישראל שבעת אלפים וגו' א"ל קוב"ה מכאן ולהלאה דלא יכיל עלמא למסבך עס בני נשא ואת אלישע בן שפט תמשת לנביא תחתך יהא נביאך אחרא לנבי בני נשא ואת תסתלק לאתריך, ובפסיקתא רבתי (פ"א ד"א אל גנת אנוה, האנוה הוה חלק מי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל, שצריך לשמור את עצמו שלא יפול לזימנו, כך כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור עצמו שלא למול את שלו מתחת ידיהם, בנין משה וישעיה ואליהו וכו'), אליהו כי עובד בריחך וגו' ונאמר ואת אלישע בן שפט מאבל מחולל תמשת לנביא תחתך, ואפילו על תחלת ענינו עס אחאב הוכרחו ח"ל ללמד עליו זכות, ושנינו בפסיקתא רבתי דשובה אימרים על הושע ועל אליהו אכזריים היו, ח"ו לא היו אכזריים וכו', כשראה אליהו את ישראל טועים אחר אחאב אמר אליהו מוטב יהיו נ' שנים ברעב ולא יפלו לבאר שחת, היו בארבה עשה להם אליהו כך, ובסנהדרין (ק"ג ע"א) אהא דיהבו ליה אקלידא דמישראל, דכיון דחזא קובי"ה דאיכא צערא בעלמא א"ל קום לך צרפתה (רש"י) לנלול הרבר שיחזיר המפתח של (מטרי), חלה בן האשה וגו', בעא רחמי למיתן ליה אקלידא דתחית המתים, אמרי ליה אייתי האי ושקיל האי וכו', דרש ר' יובי בצפורי אבא אליהו הוה קפדן (שבעס על אחאב ואמר חי' ה' וגו', רש"י), הוה רגיל למיתי נביא איכסי מנייה תלתא יומי ולא איתא, כי איתא א"ל אמאי לא אתי מר, א"ל קפדן קרית לי, א"ל הא דקמן דקא קפיד מר; וכמה רחוקים כל אלו האגדות משיטתו של הרמ"ב שהזכרתיה, שאמר והעוברים כל עניני עוה"ז ואינם משגיחים עליו ביאלו אינם בעלי גוף וכוונתם ומחשבתם בבוראם בלבד כאשר היה הענין באלהו, בהרבך נפשם בשם הנכבד

י' (ענין) תענית י' ע"ב דאמרינן שם בשם ר' אלעאי בר ברכיה שני ת"ח שמהלכים בדרך ואין ביניהם ד"ת ראויין לישרף שני ייתי המה תולכים וגו' ויפרידו בין שניהם, טעמא דאיכא דיבור הא ליכא דיבור ראויין לישרף, וכתבו שם בתו' ויש מדרש שהם היו מדברים דברים בטלים ומש"ה ראויין לישרף, וכלו' שמדרש זה אינו חולק על הגמרא, אלא והיו המה הלכים בדברים בטלים והיו ראויין שיפגעו בהם רכב אש וסוסי אש, ואח"כ היו הלך ודבר בר"ת ועל ידי כך לא נשרפו אלא ויפרידו ביניהן שנדחפו זה לכאן וזה לכאן, ונראה שכן ענין המאמר שלפנינו שאמר שנשתלה מלאך על אליהו ועל אלישע לשחתן, אלא שבמאמר שלפנינו הסערה היא המלאך המשהית, ורכב אש וסוסי אש הם ד"ת, ואולי אותן הדברים בטלים היו מה שאמר אלישע והיו נא פי שנים ברוחך אלי ותשובת אליהו על זאת, כי האלהים הוא יתן את רוחו על נביאיו.

יהיו לעד בנופם ובנפשם כנראה בכתוב באלהיו וכו'. שהרי יחסו לאלהיו חסרונות של שאר בעלי נוף, ואלה שמיחסים לו גם קיום הנוף. הוא משום איזה זכות כחבירו שנכנסו בחייהם בני' כאליעור עבד אברהם ועבד מלך הכוש'. סוף סוף אין הדברים מתמיהין. שאמרו שנשלח מלאך לשחתו. וקיומו הוא קיום נפשו במעלה נכבדת משאר צדיקים. ומת בסערה ונשא הרוח את נפשו והעלימו כאשר נעלמה קבורת משה. ואולי טעם אחד לשניהם. והוא שלא ירשו אלהים אחרי מותם. ויתנו מקום לעם לדרוש אל המתים. וכענין שאמרו בב'ר פי ויח. וי"א מ"מ בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו ע'. שבשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן העבד. דכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב):

אולם האמת שרעת קצת חכמינו היא שנשאר בקיום נוף ונפש. שנמצא לר' תנחומא בר אבא בפסיקתא רבתי פ"ה (והוא ג"כ בשאר מקומות עיי"ש במ"ע אות כ"ו) צד ט"ז א' וב'. ד"א מי עלה שמים (משלי ל' ד') זה אליהו שני' ויעל אליהו בסערה השמים וכו'. ד"א מי עלה שמים זה משה שני' ומשה עלה אל האלהים וכו'. ודורש שם כל המקרא על אליהו ומשה. וזה הדרוש וד"א ס"ל דלא כר' יוסי אלא שמשח עלה שמים ואליהו עלה שמים. וכשם שמשח עלה בנופו כך עלה אליהו בנופו. ובפרט לאותן הדעות שאליהו הוא פנחס וכדעת הרלב"ג שהבאתיו ודאי שקיומו הוא בנוף ובנפש. והוא אחד מהשבעה שקפלו את העולם. והם מביאין ראיה מאליהו שאלמלא לא טאטא ארד"ר לא היה מת. ושהשיב הקב"ה לחיים שעשה עצמו אלוה לפי שחיה הרבה הרי אליהו הוא חיה ויחיה עד תחיית המתים (כמו שהובא כל זה לעיל). הנה אם לא נסכים עם הדר"ק שתפס בלשונו. ודעת המונינו גם חכמינו כי הכניסו האל בני' עם נופו וכו'. אבל אמת היא שכך דעת קצת חכמינו כמבואר:

יחיה איך שיהיה קיומו של אליהו הוא במעלה יותר נכבדת מכל בני תמותה. והוא אף אחר הפרדו מעל פני האדמה שם מעייניו לצרכי עמו כמו שמפורש עליו בכתוב (דנ"ב כ"א י"ב) במלך יהורם. ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר כה אמר ה' וגו'. ודבר עליו רעה ונבא לו את חליו אשר ימות בו. והיה זה (כמבואר בספר עולם לעיל) שבע שנים אחר שננמו. ולשון הפ' המיוחס לרש"י לאחר שעלה לשמים כל לו כתב זה של נבואה. ואולי כוונתו. שאליהו כתבו קודם שעלה לשמים אלא שבא לו ליהורם אח"כ. וכבר הבאתי דברי הרלב"ג לעיל שסותר דעה זו. והדר"ק כתב. זה היה אחר שעלה וענין זה כי נגלה אליהו ברוח הנבואה לאחר מן הנביאים ושם בפיו דברי המכתב הזה ואמר לו שיכתבו במכתב ויבא המכתב ליהורם ויאמר לו שזה המכתב שולח אליו אליהו. כדי שיחשוב יהורם שזה המכתב בא לו מן השמים ויכניע לבבו וידע כי רעה גדולה עשה וכו'. ואח"כ הביא ראיות שזה היה אחר שעלה השמימה. והנה מה שצדד לפרש שלא היה אליהו בעצמו הכותב. הם דברים שאינן מעלין ואין

ואזכיר כאן דבר נפלא שמויחסין לו עונן מתמית. והוא בפרד"א פל"ג. ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה. אמרה לו האשה באת אלי בתשמיש המטה והזכרתה עונני עלי ומת בני. אלא טול מה שתבאת אלי ותן לי את בני. ועמד אליהו ותחלל לפני הקב"ה ואמר רבש"ע. לא די לי כל הריגות שעברו עלי ועל ראשי אלא אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה עלי לעקשני וכו'. והנה ודאי שעלילה של שקר היתה כדי לעקשו. אבל גם האשה לא דברה בזון אלא שחשדתו שבא אליה בשניה והיא לא ידעה בשבכו ובקומו וע"כ מת בנה. ואפשר שנראה לה כך בחלום. ועכ"פ טוב מי שלא נחשד מעולם ממי שנחשד ואין בו. שהרי לכל הפחות נתן מקום לחשדו. ² ולבעלי הזוהר דרך אחרת בזה הענין. וז"ל בפ' ויקהל קצ"ו ע"א. מי עלה שמים. דא אליהו וכו' וכי היך יכול אליהו לסלקא לשמים ותא כולחו שמים לא יכלין למסבל אפילו גרעינא כחדל מגופא דהאי עלמא ואת אמרת ויעל אליהו בסערה השמים. אלא כוונת דא וירד ה' על הר סיני וכתבי ויבא משה בתוך הענן וגו' וכי קוב"ה הוה בטורא דסיני וכו' דעאל גו עננא כמאן דאתלבש בלבושא וכו' ובעננא אתקד"ר לגבי אשא ויכול למקרב. אליהו דכתיב ויעל אליהו בסערה דעאל בההיא סערה ואתלביש ביה. ויבא סערה וסליק לעילא. והוא אשכחנא בספרא דאדם דאמר באינון תולדות דעלמא. רוחא יחא

בארעא ויתלבש בגופא ואליהו שמיא. ובההוא גופא יסתלק. וישתכלל גופיה וישתאר בסערה. וגופא דנתורא אחרא יודמן ליה למתו גו מלאכי. וכד יחזית יתלבש בההוא גופא דישתאר בההוא סערה. ובההוא גופא יתחזי לתתא. ובגופא אחרא יתחזי לעילא. ודא היא רזא דמי עלה שמים וירד. לא הוה בר נש וכו'. בר אליהו ראי סליק לעילא ונחית לתתא וכו'. כה שמו דא אליהו. ומה שם בנו דא אליהו. כה שמו כד סליק לעילא אליהו. ומה שם בנו כד נחית לתתא ואתעביד שליחא ליעבד נסין עליהו שמיא. ויעיי"ש פ' פקודי דכ"ט בענין התלבשות המלאכים.

מורידין. שאין הבדל בין הכותב בידו בעצמו או אומר לאחר שידא כותב מפיו. גם אין הבדל אם כתבו אליהו בשמים או שננלה לאחר מן הנביאים על הארץ וצוירו לכתוב. סוף סוף כאן אני רואים מכתב מאלהו הנביא אחרי הסתלקו מהארץ. ואחר הוא לנו באיזה אופן נכתב. שהוא דבר נפלא מה שאין לנו כיוצא בו בשם שום נביא וצדיק. ובעלי הגדה יחדוהו באמת בענין זה שהוא הסופר וכותב בב"ד של מעלה. ובעל סדר עולם (בפרק שהוכרתי) לעיל צד ט"ז אמר עליה. ועכשיו הוא כותב מעשה כולם. הרי שהוא עושה אותי לכותב ספר זכויות. וביקרא רבה (פלי"ד) וברות רבה (פ"ה) אמרו ר' כהן ור"י דסבנין בשם ר' לוי לשעבר ה"ה אדם עושה מצוה והנביא כותבה. ועכשיו כשאדם עושה מצוה מי כותבה. אליהו כותבה. ומלך המשיח. והקב"ה הותם על ידיהם הה"ד או נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויחזב ספר זכרון לפניו וגו' (מלאכי ג' ט"ז). ובקידושין (ע"א) נרסין ואמר רבה בר רב ארא. ואני לה י"ד סלא א"ר המנוא. כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו. ותנא על כולם (כהנין) ליום וישראלים. רש"י אליהו כותב והקב"ה הותם. אי לו לפונם את רועו ולפונם את משפחתו ויסורן של הדברים הוא על המקראות שהוכרתי. שמצאנו שכתב מכתב אחרי עלותו לשמים אל מלך יהורם. ובמלאכי נאמר ויכתב ספר זכרון לפניו וגו'. ואח"כ נאמר הנה אני שולח לכם את אליה הנביא. והיא עפ"י מסורת הגדה שבעם. שאליהו הוא הוא הכותב את ספר הזכרון;

ואסיים אלה הפרקים בנבואת מלאכי ופירושה. בימי מלאכי הנביא התמרמר לב העם על האדון הוא הפחה אשר היה בראשם מטעם מלכות פרס ומדי. וגם על הכהן הראש אשר הוא מלאך הברית ברית הלוי. והיו נביים ושפלים בעיני העם כפי אשר לא שמרו את דרכי ה'. והיה העם מיתל ומצפה ומקוה לימים יבואו שיהיה להם אדון כאשר הם מבקשים וכהן הראש כאשר הם חפצים. ונבא להם מלאכי והבטיחם על זה ואמר. הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות (ג' א'). ומי מכלכל את יום בואו ומי העמר בהראותו כי הוא כאש מצרף וגו' (שם ב'). ואח"כ מרבה בתוכחות על מעשיהם הרעים ודבריו עתק היוצא מפייהם עד פסוק ט"ז. ואח"כ מנבא בשכרם של יראי ה' ודיבורם. ושנכתב ספר זכרון לפני ה' ליראי ה'. כי יחמל עליהם כחמלת איש על בנו העבד אותו. ויראו מה בין עבד אלהים לאשר לא עבדו. ואמר כי הנה היום בא בער בתנור והיו כל זרים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו' (שם י"ט). וזרחה לבם יראי שמי שמש צדקה וגו' ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליהם וגו' (שם כ' וכו"א). ואח"כ מזוהר. וזכרו תורת משה עבדי וגו' (שם כ"ב) ומסיים הנה אני שלח אנבי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והרוע והשוב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם וגו'. והפירושים שנאמרו בזה הם. רש"י סתם הדברים ופירש. הנני שלח מלאכי. לבער את הרשעים. ומלאך הברית. נוקם נקם ברית. ופנה דרך. מן הרשעים. האדון אשר אתם מבקשים. אלהי המשפט. והראב"ע פירש. הנני שולח מלאכי. יתכן להיותו משיח בן יוסף. האדון. הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול. כי הוא כאש מצרף. הנה זאת הנבואה כנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש. ובסוף כתב. ועתה אחתום פירוש זה הספר בדבר אליה. מצאנו שהיה בימי אחזיהו בנו של אחאב. ומצאנו כתוב כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו [את] אלישע הנביא. וכתוב שם פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. וזה לאות כי כבר עלה בסערה השמימה כי לא אמר הכתוב יצק מים. ועוד כי לא נפרד אלישע מעל אליהו אחר ששרתו עד עלותו. והנה מצאנו אחרי מות יהושפט בימי (נאחיהו) בן יהורם כי כתב יובא אליו מכתב מאליהו הנביא. וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו. ואילו היה כותב לפני עלותו היה כתוב. וימצא. או יובא אליו מכתב שהניח אליהו. ואין ספק כי בימי חכמינו הקדושים נראה. וה' ברחמינו יחיש את נבואתו וימהר קץ ביאתו. והנה מ"ש.

¹ ברש"י שלפנינו איתא. האי אליהו לאו אליהו דכתיב במקרא הוא אלא מקמי דהוא אתי מאן כפתיח אלא שם מלאך הוא שהוא סופר למעלה. ונדפס בגליון. רש"י מ"ז (ברש"י שלפני דפוס קראקא ראיתי דאדורבה שהוא מקיים וכתב דכן צ"ל ברש"י) ע"כ. ובאמת דהאי קושיא בנכח הוא. שחרי מצאנו בסדר עולם שהוא הסופר בב"ד שלמעלה. אבל מי היה מקמי הכי. קמו שמיא גליא. וראיתי בח"א למהרש"א שכתב אחר אריכות דברים. אבל אליהו שהוא פנתס הוא מלאך הברית לנקום ולקנא בדבר עירו וכו'. ומה מוכח דאיתו לא גרס דבר זה ברש"י. ובלי ספק שהוא הוספה מאוחרת מאיה מאן דהוא שכתב כך על הגליון.

יתכן להיות משיח בן יוסף. נמשך בזה אחר פירושו בזכריה (י"ב י') ושפכתי וגו' והביטו אלי את אשר דקרו וספרו עליו וגו'. שפירש שם וז"ל. טרם זה תעבור עליהם בתחלה צרה כי משיח בן יוסף יהרג וכו' או יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאלה אשר דקרו משיח בן יוסף. והוא בדרך האגדה בסוכה (נ"ב ע"ב). כמו שהזכיר רש"י. אחר שפירש המקרא על פשוטו. כתב ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג. והרד"ק כתב על זה הפירוש. ותמה אני לפי פירושו איך סתמו ולא זכרו כלל. והאמת אתו כי לא דברו נביאי בית יהודה על משיח בן יוסף כלל. כי משיח בן יוסף הוא יליד בית אפרים ופזורים. כמו שמשיח בן דוד הוא יליד בית יהודה. אלא שבדורות אחרונים נשכח אשר הצו לשתי ממלכות והתאחדו שני המשיחים. ושתפו בן יוסף עם בן דוד לפי שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל. ונתנו הקיום לבן דוד וסופו של בן יוסף ליהרג שאין שני מלכים משתמשים בכתר אחד. והרבה הגדות על משיח בן יוסף. אשר יהיה שמו אפרים. נתיירו לנו מפזורות. ובפרט בפסקא רד"ש אש"י בפסיקתא רבתי. שהזכירו שם את שמו אפרים משיח צדקו כמ"ש לעיל. ודרכן זרה כנגד שאר ההגדות. ומעולם לא דברו נביאי בית יהודה בו ולא כווננו דבריהם אליו:

והרד"ק פירש. הנני שולח וגו' אם תשאלו משפט הרשעים בעוה"ז. עוד יבא זמן שתראו. ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם. וזהו יהיה אותו היום שאשלח מלאכי ופנה דרך לפני. והוא מלאך ה' מן השמים. כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו'. ופנה דרך לפני. זה יהיה קבוץ גלויות וכו'. ופתאם יבא אל היכלו. לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל וכו'. האדון. הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית. או אמר מלאך הברית על אליהו. וכן אמר באגדה שאלהיו קנא על ברית מילה וכו'. (והעתיק כל דברי הפדר"א שהזכרתי לעיל צד ז'). ויכתב ספר זכרון לפניו. דרך משל כלשון בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית'. וכן מספרך אשר כתבת. כל הנמצא כתוב בספר. והיו לי אמר ה' צבאות וגו' (י"ז יר"א) הדור הזה שיחי בתחיית המתים וירא' הדור ההוא ג"כ. כי הנה היום בא וגו'. יום המשפט המשיל אותו לאש בוערה וכו'. וזכרו תורת משה עבדו. אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה. הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו'. אעפ"י שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אעפ"י שזכותכם אשלח לכם את אליהו הנביא. והטעם שתשוב נשמתי שעלתה לשמים אל גוף נבא כגופו הראשון. כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו. ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנורא וכו':

והנה דעת כולם שהנביא מדבר על העתיד לבא שהוא יום תחיית המתים ויום המשפט בין עבד אלהים לאשר לא עבדו. אולם לדעתי הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני. הוא אשר מסיים בסוף הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו'. ואליהו הוא המלאך. ופתאם יבא אל היכלו וגו'. הוא משיח בן דוד. ומלאך הברית אשר אתם חפצים וגו'. הוא פנחס כהן צדק. הוא שנאמר עליו בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו' תורת אמת היתה בפיהו וגו' ורבים השיב מעון וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא וגו'. (ב' ה' עד ז') וע"כ נקרא מלאך הברית. וכתב הרד"ק שם ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום וכו' והחיים נתן לו כי מצאנו לו חיים יותר משלש מאות שנה אפילו למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפלגש בנבעה וכו'. והנה הזכיר ג' חרשים משיח בן דוד וכהן צדק ואליהו הנביא. אבל את בן יוסף איננו מזכיר. אמנם ככוונת הנביא נאמר אפשר שדבריו כפשוטן וידבר על העתיד. או שדבריו במשל ומליצה לקוחים מהגדת העם כמה שיחיה לעתיד. ומנחם אותם. שישלח ה' את נביאו ומלאכו שיעשה מעשים כאלהיו הנביא. ואז יהיה האדון מבית דוד בראשם כאשר הם מבקשים. ויהיה להם כהן גדול כאשר הם חפצים. אמנם בטרם ימלא ה' את דברו ישפט אותם ויהיה כאש מצרף. וכבר פירשתי הנבואה הזו על דרך זה בפסיקתא רבתי פ' החדש צד ע"ה במ"ע אות צ"ב. אמנם תהיה כוונת הנביא איך שתהיה אם כפשוטו של דבריו או שרבר במשל. דבריו מוכיחן שענינו של אליהו היה מפורסם בהגדת העם:

מאמר ג' שליחות אליהו הנביא.

שנינו בסוף עדיות. א"ר יהושע מקובל אני מר"ן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרוב. אלא לרחק המקורבין בורע ולקרוב המרוחקין בורע. משפחת בית צריפה וכו' ועור אחרת היתה שם וכו' כגון אלו אליהו

בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב. ר' יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק. ר' שמעון אומר להשוות המחלוקת. וחכ"א לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום ביניהם שני' הגני שולח וגו' ולב בנים על אבותם;

בדור השני אחר החורבן במית ר"י בן זכאי שאמר בשעת מיתתו והבינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא (כרבות כ"ח ע"ב) היו לבות גדולי ישראל וחכמים מלאים תקה כי עיד מעט וימלא חזון הנביאים, כמו דברי יחזקאל הנביא ושאר הנביאים. יחזקאל אמר הנה אני לקח את בני מבין הגוים אשר הלכו שם וגו' ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל וגו' ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לבולם וגו' וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיהם וישבו עליה המה ובניהם ובני עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם וברתי להם ברית שלום ברית עולם וגו' וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל וגו' (יחזקאל ל"ז כ"א עד נמראה). וכיוצא בו המה דברי שאר הנביאים ירמיה ומלאכי. אשר עדיין לא נתמלא דבריהם. ושנינו בידים (פ"ד מיד). בו ביום בא יהודה גר עמנו ועמד לפנינו בבית המדרש. אמר להם מה אני לבא בקהל. א"ל ר"ג אסור אתה. א"ל ר' יהושע מותר אתה וכו' כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות וכו'. א"ל ר"ג הכתוב אומר ואחי' אשיב את שבות בני עמון שכבר חזרו. א"ל ר' יהושע הכתוב אומר ושבותי את שבות עמי ישראל ויהודה ועדיין לא שבו. והתירוהו לבא בקהל. והיתה אמונתם ותקוותם חזקה שלא יפול דבר מדברי הנביאים ארצה. ותגבורת מלכות רומי היתה בעיניהם להתם פשע הכהנים. שאמרו עליהם בלשון גזומא. ושנות רשעים תקצורנה. זה מקדש שני שעמד ת"כ שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים וכו' (יומא ט' ע"א). והטאם היה שחמסו המלכות מבית דוד. כמו שהארץ הרמית בפי' יחז' בפי' לא יסור שבט מיהודה. ונכפל הטאם במה שדיו' כהנים ואין מושחין מלכים מן הכהנים כמו שכתב הרמ"בן שם. ואף כי שלא היה כסאם נקי מנילו' עריות ושפיכות דמים. ותחלת מפלתם היתה שנענשו במדה שמדרו בה. שקמו עליהם עבדיהם מזרע אדום והבריתים ומלכו תחתם. וע"כ לא התקוממו גדולי הדור כמו ר"י בן זכאי וחבריו נגד מלכות רומי. כי אמרו יד ה' עשתה זאת להתם פשע ולבלא חטאת. אבל קו שחפול מלכות זו ביד בן דוד כמו שנפלה מלכות אשור ביד חזקיהו. וע"כ אמר ריב"ז והבינו כסא לחזקיהו מלך יהודה. גם בחורבנו של הבית ראו שאין הבית הזה לרצון לפני ה'. הנה נמצא שאמרו. שלא היתה השכינה שרויה בו. שאין השכינה שורה אלא באהלי שם. והבית הזה נבנה מכורש מלך פרס ואח"כ מהחורבן הרשע (יומא ט' ע"ב) ובפסיקתא רבתי רני ושחתי פי' ליה וע"ש במ"ע אית ז'. והסרו בו חמשה דברים ארון וכפורת וברובים. אש ושכינה ורוח' ואורים ותומים. שהאש במקדש ראשון רבוצה כארי ובמקדש שני רבוצה ככלב (יומא כ"א ע"ב). ונברה תשוקתם ותקוותם שימלאו דברי הנביאים ומן השמים ירוחמו. עד שכל הגיונם ומחשבותם התמלאו מתקוה זו. וברוח דמיונם ראו את אליהו וכן דוד באים למלאות דברי החזון. והיו בהם מי שדיו' להשיג רצונו ית' על ידי שיהיו נודרים בפרישות הנזירות לקרב הנאולה. ושנינו (בריייתא בעירובין מ"ג סע"א) הריני נזיר ביום שכן דוד בא בו. מותר לשתות יין בשבתות ובמים טובים (רש"י דודאי לא אתי משיח האידנא). ואסור לשתות יין כל ימות החול (דילמא אתי). ומפורשת ברייתא זו בנמרא שאם נדר כך בשבתות ובמים טובים מותר לשתות באותו היום. וכמו שפירש"י. אבל דודאי כיון שחל עליו נזירות לא אתיא שבת ומפקע ליה מנזירות. ואם נדר כך בימות החול אסור מיד דילמא אתי היום. ואילו לא

1 בגמרא הביאו ברייתא זו לפשוט מאי דכתיב רב חנניא. יש תחומין למעלה מעשרת או אין תחומין למעלה מעשרה בקאזיל בקפיצה. ופירש"י כשם. מי היו חילוק אי לא. שענין הקפיצה היתה אמונה מפורסמת ביניהם. כמוכא בהגדות לענין אברהם ואליעזר עבדו ולענין יעקב ודוד המלך (בב"ר פנ"ט. ועיי' ש"פמ"ג. ושם פס"ה ועיי' ברש"י ע"ת כ"פ ויצא). ופשטו לה בתחילה מסיפור שהיה מפורסם ביניהם. הני שב שמעתא דאיתאמון בצפרא בשבתא קמיה דר' חסדא בסורא. בהרי פניא בשבתא קמיה דרבה בפומבדיתא. מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו. אלמא אין תחומין למעלה מעשרה. כל' שאותן שספרו כך בבתי מדרשות על כרחק שבידיהם היתה אין תחומין וכו'. שא"כ כל הסיפור בדיו מתוכו. ודחו שם. לא דילמא יוסף שידא אמרינהו. כל' שאפשר שתחקים הגדה זו על ידי ההגדה בענין יוסף שידא. ואח"כ הביאו ברייתא הנזכרת. ופירשו אותה דלכך מותר בשבתות וכו' דודאי לא אתי האידנא משום תחומין. ויש תחומין למעלה מעשרה. ודחי לה. שאני התם דאמר קרא הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' (רש"י לפני בא יום ה'). לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר) והא לא אתא אליהו מאתמול. ועי' פריך א"ה בחול כל יומא ויומא (דהיינו שנדר בו) נמי לישתרי דהא לא אתא אליהו מאתמול. אלא אמרינן

שאיננו דברים כאלה שנדרו כעין זו ושדותיה אמונתם באפשרות ביאת בן דוד בהסתהרעת באותו היום לא תהיה ברייתא זו אלא דברי בטלה. וכיצא בזה נמצא לר' יהושע (פסחים י"ג ע"א). דתניא י"ד שחל להיות בשבת מבשרין את הכל מלפני השבת. ושורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות. ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ד' שעות. דברי ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא שאמר משום ר' יהושע. אמרו לו טהורות לא ישרפו שמא ימצאו להן אוכלין. אמר להן כבר בקשו ולא מצאו. אמרו לו שמא חוץ לחומה לנו. אמר להם לדבריהם אף תלויות לא ישרפו. שמא יבא אליהו ויטהרם (רש"י) שמא יבא אליהו היום או מחר קודם זמן ביעורן ויטהרם ויאמר לא ננעה בהן טומאה ויאכלום). אמרו לו כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורה (ופירש"י לא בע"ש והיום ע"ש ולמחר ע"ש). מפני הטורה שיש להן לעסוק בסעודות שבת ויטרו בו. כל' אע"ג שכבר סעודת יו"ט מוכנת להם מע"ש. מ"מ אף בשבת אינו בא לפי שעמוקין בסעודות שבת. וכן כתבו רש"י בערביין שם בדי"ה האי תנא. דהבי פירוק כי היכי דלא בא לא בע"ש ולא בע"ש מפני הטורה של תיקון סעודה. ה"נ בשבת קודם אכילה מפני טורה סעודות שבת. ובירושלמי מפורש שאינו בא בשבת ויו"ט. והבי גרסינן בירושלמי (פסחים פ"ג ה"ו). תני א"ר יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על תרומה טהורה שאסור

לכית דין הגדול (שביבנה) אתא. ה"נ לימא לב"ד הגדול אתא. ומשני. כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורה. (ובתבן בתו) דקרא משמע ביום שבת יבשרו. ולפלו עור בגמרא עד דמסקי האי תנא ספקי מספקא ליה אי שני תהומין או אין תהומין ולחומרא. ובעיין לא אופשטא. והר"מ בה' נזירות פ"ד ה"א קבע ברייתא זו להלכה. אולם הזניה מה שפלו בה בגמרא וכתב. האומר הריני נזיר ביום שבת דוד בא בו. אם בחול נדר ה"א אסור לעולם. ואם בשבת או ביו"ט נדר אותה שבת או אותו יו"ט מותר. מכאן ואילך אסור לעולם. שהדבר ספק אם יבא בשבת או ביו"ט או לא יבוא. והואיל והוא ספק ביום שנדר לא חלה עליו נזירות שספק נזירות להקל. מכאן ואילך חלה עליו נזירות. ושבת הבאה שהוא ספק אינה מפקעת נזירות שחלה עליו. והאריכו בו נושאי כליו במה שהזניה דרך הגמרא. ופירושא הכי בכל יום אפשר שיבא אבל בשבת הספק הוא באפשרות ביאתו. ובעלי התוספות לא גרסי מלת בו. שהיא גירסת ר' חננאל והר"מ. אלא גרסי ביום שבת דוד בא. ופ"י ר"ת דהיינו ביום שראוי לבא ובשבתות וב"ש אינו ראוי לבא. וכתבו דבהכי ניהא מה שמקשינן אמאי אסור והלא משיח בן יוסף יש לו לבא תחלה ועדיין לא בא. ובאמת קושיא זו ליתא. דלאו כולא עלמא האמינו בביאת משיח בן יוסף. והרי אפילו לאילו שמדברים ממשיח בן יוסף אומרים שאלוהו יקדמונו. ואם אליהו לא בא הויאך יבא משיח בן יוסף. ועל כן לא נחתו בגמרא לענין משיח בן יוסף. דהאי ברייתא לא מני ליה בין ד' הרישים. ויראה לי דכל ענינא דמשיח בן יוסף נשישה בלכבות בימי בר כוכבא. או בר כוזיבא. שלא היה מזער דוד. ור"ע דרש עליו דרך כוכב וגו'. כדאיתא בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) תני רשב"י עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב דרך כוזבה מיעקב. ר"ע כד הוה חמי בר כוזבה הוה אמר דין הוא מלכא משיחא. א"ל ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא. והנה לא הוא מלכא משיחא. ומראין הדברים שר"ע היה דורש זה המקרא דרך כוכב מיעקב וקם נמצא בשום מקום שהיה מזער דוד. ומראין הדברים שר"ע היה דורש זה המקרא דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל (במדבר כ"ד י"ז) על שנים העומדים לגאולתן של ישראל. על הראשון נאמר דרך כוכב מיעקב. ואח"כ יקום השני שהוא בן דוד. וקם שבט מישראל. וז"ה בתרגומו של אונקלוס. כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא מישראל. וכן בתרגום יונתן. כד ימלך מלך תקף מדבית יעקב ויתרבא משיחא ושבת תקף מישראל. וכבר היתה מסורת בשארית מלכות אפרים שה' יקום להם גואל מזער יוסף. וע"י מאורע בר כוכבא נצמח להם שורש תקוה שהוא משיח בן יוסף ואחריו יבא מלך המשיח. ור"י בן תורתא אמר לו ר"ע יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא. ודרשו בירושלמי שם הוי רעי האליל וגו' חרב על זרועו וגו' (וכו' י"א י"ז) על בר כוכבא שהרג את ר"א המודעי. וכן דרשו המקרא והביטו אלי אה אשר דקרו וגו' (שם י"ב ו') על משיח בן יוסף שנהרג (סוכה נ"ב ע"ב). ודרשו לפי זה סמיכות אלף הנבואות בהמשך על מאורע אחר. ולפי אומר לי שכל אלו הדרשות הם עתיקות והם מזמנו של בר כוכבא. וראה זה הפלא ופלא שהר"ב שפירש המקרא והביטו אלי את אשר דקרו על משיח בן יוסף. כאשר הזכרתי לעיל. הוא מפרש המקרא הוי רעי האליל וגו' ג"כ על משיח בן יוסף. וז"ל בס' י"ב א'. משא דבר ה' וגו'. זאת הפרשה דבקה היא בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואנה יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה בשבט ישראל עם משיח בן יוסף. וע"כ אין להקשות בהגדרת כאלו מהגדרה על הגדה. ובריתא דנזירות אולי היא עתיקה קודם שהכתה אמונת משיח בן יוסף שרש בלכבות. אמנם הוי כל הלבבות מלאות מאמונה ותקוה כי בן דוד בא יבא ולא יאחר.

לשורפה. ועל תרומה טמאה שמותר לשורפה. על מה נחלקו על התלויה. שבשיא אין שורפין ובה"א שורפין. אמרו כ"ש לבי' כלום אתם אימרים שלא תשרף (בטהורה) אלא שאני אומר שמא כהן אחד שבת בתוך החנום והוא בא ואוכלה בשבת. אף תלויה לא תשרף. שאני אומר שמא אליהו שבת בהר הכרמל והוא בא ומעיד עליה בשבת שהיא טהורה. אמרו להן ב"ה מובטחין אנו שאינו בא בשבת וביז'ט'. ולמדנו מכאן ששיטת ר' יהושע היא כב"ש. וההבטחה שאין אליהו בע"ש ובשבת ובעיז'ט' וביז'ט' היא כבית הלל. ועכ"פ כולם השוו דעתם בשאר ימות החול באפשריות ביאת אליהו בימות החול בהסתדרות. ואזכיר כאן לשון המנהיג ס' ע"א. וזה שמשוררין בכל נכול ישראל (במ"ש) מאליהו הנביא לפי שהוא המבשר שיבא במהרה לפני המשיח כדכתיב הנה אנכי שולח וגו'. וכבר מובטח להם שאין אליהו בא בע"ש ובעיז'ט' מפני הטורח וכדאיתא בעירובין. ויבא לנו המבשר במ"ש שבזכות השבת הצור יואל ובא לציון גואל:

והנה כיון שקיוו וחשבו כי תחזינה עיניהם בביאת הנאולה שמו עיניהם על המקראות של מלאכי הנביא שדבר בענין צירוף וזיקוק המשפחות. וכדא דאמר ר' חמא ברבי חנינא (קידושין ע' ע"ב) כשהקב"ה משרה שכנינו אין משרה אלא על משפחות מיוחדות שב"שאל וכו'. ואמר שם כשהקב"ה משרה השבטים (רש"י מיהסם) שבטי של לוי משרה תחלה שנאמר וישב מצרף ומטהר כסף וטיהר את בני לוי וגו' (מלאכי ג' ג'). והנה אמר הנה אנכי שולח את אליהו הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבא והכתי וגו'. הבינו שענין השבת לב שבמקרא היא שידעו את יחוסיהם. ואמר ר' יהושע שהוא מקובל מריב"ז שענין זה הוא לרחק המקורבין בורע ולקרב המרוחקין בורע אבל לא בא לשמא ולטמא לרחק ולקרב. ור' יהודה (הוא בן בתירא) הוסיף שלא יבא רק לקרב אבל לא לרחק שהיא השבת לב. אולם בריחוק מאי השבת לב איכא². ובלי ספק שהיה בימיהם ערוב גדול בענין

¹ והענין כאן בביאת אליהו לגאולת ישראל. אבל התנגדות ליחידים נראין הדברים שאפשר להיות ג"כ בשבתות וביז'ט'. ומצאנו שנתגלה לרב יהודה אחוה דרב סלא סהידא ביום הביפורים (יומא י"ט ע"ב). גם מלשון הירושלמי שמא אליהו שבת בהר הכרמל מוכח כן. דהיינו שבא לבשר גאולת ישראל ומצאנו בהגדה (אביאם לחלן) שהוא בא על הרי ישראל. וכיון שמתגלה ליחידים ביו"ה ה"ג בשבתות ויז'ט'. ומה שהגיה בעל קרבן העדה בירושלמי מובטחין אנו שאינו בא לא בערבי שבתות וכו'. היא הגהה שאינה צריכה. וראיתי ביפה עינים (פסחים י"ג שם) שדחה ג"כ הגהה זו. ורואה אני כאן להעיר על לשון הירושלמי. והוא בא ומעיד עליה וכו'. לא שיורה מכת הנבואה שהיא טהורה אלא שיעיד עליה וכלשון רש"י ויאמר לא נגעה בהן טומאה. וגרסינן בשבת (ק"ח ע"א) בעא מיניה מר בריה דרבנא מרנב"י מהו לכתוב תפילין על גבי עור של דג טהור. א"ל אם יבא אליהו ויאמר. מאי אם יבא אליהו ויאמר. אילמא אי דאית ליה עור אי דלית ליה וכו' אלא אם יבא אליהו ויאמר אי פסקא זוהמא מיניה וכו'. ופיר"ש בוי אי יבא וכו'. היתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא. והא דגרסינן ביבמות (ק"ב ע"א) ובירושמי (שם פ"ב) בשם רב אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל וכו'. פירושו אם יבא ויעיד על תנאי קמאי שכך תורו. ובאמת הכיאי שם ברייתא דתנאי קמאי בזה הענין. ואמר רב כיון שכבר נהגו העם המנהג עוקר את ההלכה. וכן מה שאמרו במנהגות (מ"ה ע"א) בנבואותיו של יחזקאל. פרשה זו עתיד אליהו לדרשה. היא נמי עדות על יחזקאל שכך היתה כוונתו. שהרי אילו אחא יחזקאל ופירש לנו את דבריו היינו שומעין לו. כמו כן יכול אליהו לדרוש ולפרש את דברי יחזקאל. ומהו הענין אמרם בפסחים (ט"ו ע"א) הניך נשחףם תלוליה עץ תטמאה שמא יבא אליהו ויטהרנה. היינו בעדותה. ושם (ל"ד ע"א) היסח הדעת ר' יוחנן אמר פסול טומאה שאם יבא אליהו ויטהרנה שומעין לו. שיכול להעיד שלא נטמא. ורשב"ל אמר פסול הגוף הוי שאם יבא אליהו ויטהרנה אין שומעין לו. שאין עדותו מועלת כלום. וכן בבכורות (ל"ג ע"ב ולד' ע"א) שמא יבא אליהו ויטהרנה. כל' בעדותו. ואולי מזה אמרם יחא מונח עד שיבא אליהו (כ"מ ל"ז ע"א). ויותר נראה שלענין מומן אין עדותו מועלת. ואינו אלא סגנון לשון וכל' עד שיבוררו הדברים. וכמו שאמרו בסוטה (מ"ח ע"ב) בהא שפסקו אורים ותומים. ואם לחשך אדם לומר ויאמר התרשאת וגו' עד עמוד כהן לאורים ותומים (עזרא ב'). אמור לו. כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים ויבא משיח בן דוד. כל' סגנון לשון הוא. ואנב אורחא אעיר על הא דעירובין בשב שמעתא. דלא אמרינן אליהו בפומבדיתא הוה וידע בדרך נביאות מה דדרש ר' חסדא ולא הוצרך לקפיצה. דש"מ דאף כהנ"ג לא היה יכול אליהו למידע מה שלא שמע באזניו: ² ופי' לטמא ולטהר היא כטהרת המשפחה. וכמו ששנו שם במשנה ג' בענין אלמנת עיסה ולשון התורה היא בפרשת סוטה. ועי' בפ' הראב"ד: ואמרם הלכה למשה מסיני. כתב הר"מ בפ' המשנה. לא נשמע

טהרת המשפחות. אם ע"י חתן עם הכותים וע"י חתן עם האדומים. ואם על ידי מי שנתעברו מנכרים ועבדים, או שנשבו ע"י השבאים. שהשבויה פסולה. ומשנה בכתובות (פ"ב מ"ט) הראשה שנחבשה בידי עכו"ם וכו' עיר שבכשוה כרכים וכו' ומעשה דר' זכריה הקצב שנשבע. המעין הזה לא וזה ידה מתוך ידי משה שנכנסו עכו"ם לירושלים וכו'. תוביח על הערבוב הגדול שהיה בזה הענין בחורבנה של ירושלים. שנשים בציון ענו בתולות בערי יהודה. ובמדרש תהלים מזמור ו' סיפרו. שבשאמרו לו חכמים אין אדם מעיד על עצמו התחיל בוכה וממסה מטתו בדמעות שהיתה אשתו ישנה אצלו והיה יודע שהיא טהורה ולא היה מכירה מפני נזירת חכמים. והיה קורא עליו הפסוק יגעתי באנחתי:

ר' שמעון אומר להשוות המחלוקת. וגו' הראב"ד ר' ישמעאל. והיא הנוסחא

הנכונה שהוא היה באותו הדור אבל ר' שמעון הוא בן דורם של ר"מ ור"י (וחילופי ישמעאל ושמעון הם רבים ע"י ראשי התיבות ר"ש ור"מ). ופ' הראב"ד. להשוות המחלוקת שיש בין החכמים בדברי תורה. ר' ישמעאל דריש מהני קראי דלעיל דכתיב וזכרו תורת משה עבדי וגו' וכתוב בתורה הנה אנכי שולח וגו' והשיב לב אבות וגו'. כלו' על החוקים והמשפטים ישוה לב האבות על לב הבנים שלא תהיה עיר מחלוקת ביניהם. אמנם כאמת כוללן דברי ר' ישמעאל יותר ממה שכתוב כאן. והוא שבכלל דבריו דברי ר' יהושע ודברי ר' יהודה כנגד בני זרוע. אולם תוכן של דבריו נכון כשנשקף על מעמד האומה בזמן ההוא. החברים שבאומה נפרדו לב' תחות ונעשית התורה כסתי תורות. בית שמאי היה מהמקפידים והמחמירים. ובית הלל היה מהנוחים לכל אדם ומקילין. וחוק משני בתי ישראל אלו היו בהם שירי הצדוקים והבייתוסים. ועל לב אלה הכת החרשה שקראו מינים. והוכחה האומה לרססים. והאיך תבא הנאולה להם אם לא יקדים אליהו ויושזה המחלוקת שביניהם. ובכלל דבריו נ"כ מה שמצינו בדברי יחזקאל הנביא שסותרים לבמה דברים שבתורת משה. ואמרו על זה במנחות (מ"ה ע"א) כשם ר' יהודה פרשה זו עתיד אליהו לדרושה. וישווה המחלוקת. ור' יוחנן אמר שם נ"כ הכי. ומה הענין נ"כ היא המחלוקת בנוסחאות הספרים שנקדו. ואמרו על זה באדר"נ (פל"ד) ובמדרש רבה (ספ"ג). אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי. מפני מה כתבת כך. אומר אני לו. כבר נקדתי עליהן. ואם אומר לי. יפה כתבת. אעביר הנקודה מעליהן. והיו נ"כ בכלל השוואת המחלוקת ובה הכלל נ"כ מה שיכול הטוען לשטן ולחלוק ויאמר. אתה אומר לנו זכרו תורת משה וגו' שהיא כתובה לדורות והלא כמה דברים בתורת משה שכתבה שנעשו למשמרת לדורות והיכן הם. הלא כבר נאבדו ונשתכחו. והתשובה על זה היא. שלא נאבדו רק נגזרו ואליהו עתיד לגלותן. כאמרם במכילתא דבשלח אמקרא ותן שמה מלא העומר מן וגו' למשמרת לדורותיכם. וזה א' מן דברים שאלהיו עתיד להעמיד לישראל. צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה. וי"א אף מקלו של אהרן שקריו ופרחיו. ונמנו באדר"נ (פמ"א) ובהוריות (נ"ב ע"א) ותוספתא דיומא (פ"ב). ובסוטה (פ"י) אמרו שנגזרו עם הארזין. וזה הענין לפנינו (פכ"ה צד קכ"ט) שלא נאבדו אלא נגזרו. ואליהו יגלה אותם וישווה כל טענה וכל מחלוקת:

וחכ"א לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום ביניהם. שנאמר הנה אנכי שולח וגו' ולב בנים על אבותם. והנה לנוסחא זו חכמים כר' יהושע ור' יהודה סבירא להו דאליהו בא לעשות שלום בין בנים ובין אבותם שלא יתאינו אבות אכלו בושר ושיני בנים תקדינה שאבותם חטאו והם מרוחקין. ולא בענין קירוב וריחוק איירי קרא שאלהיו לא יקרב ולא ירחק. אבל

ממשה רבינו ע"ה זה הלשון. אבל שמעו כמנו זה הענין. לפי שמשה ספר בביאת המשיח. ולשון התורה אם יהיה נדחך וגו' ושב ה' אליהך את שבותך וגו' ומל ה' את לבבך וגו' וזולת זה. והגיד להם ג"כ מפי הגבורה בהקדמותיו וסבותיו. ושקדים אותו האיש לישר לו הארץ. והוא אליהו. והודיע להם שהאיש ההוא לא יוסיף ולא יגרע בתורה אבל יסלק ויסיר החמסים בלבד. ואין בזה מחלוקת ולא הכחשה (שלדעתו) לא תפול מחלוקת בהלכה למ"מ. בהקדמתו לפי המשנה). אבל נפלה המחלוקת ברעות שיסור מה הם וכו'. ולפי דבריו תהיה המחלוקת בהלכתא למשיחא וזה רחוק. אמנם כל אלו המחלוקת הם בפירוש המקרא. אבל הלכה למ"מ היתה סתמא ולכל הדורות ללמד מה שיש בזה נביא לעשות עפ"י נבואתו ובה שאין בכתו. ואין מקבלין ערותו עפ"י הנבואות. ועפ"י הלכה זו יתפרש המקרא. ומלשון המשנה כסיפא. כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר וכו' מוכח כן. שכולא ייתור לשון הוא. דהא תנא לה ברישא. אלא על כרחך אליהו דרישא לאו דוקא. אלא כלו' שאין הנביא בא. ואולי שהנוסחא כך היתה ונשתבשה. ור' יהודה המוכר כאן בלי ספק שהוא ר' יהודה בן דורו של ר' יהושע שהעיד עמו (שם משנה ג') על אלמנת עיפה. שהעיסה כשרה לטמא ולטהר לרחק ולקרב. והוא ר' יהודה בן בתירה.

יפעל שאף על פי כן יהיו כולם באהבת שלום ורעות. ולכל אלו הרעות נבין אמרם (בעירובין מ"ג ע"ב) שביאתו תהא לבית הגדול שביבנה. שכל אילו הרברים הם ענינים שיוספדו לבית הגדול (ומה שפי' רשי' לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר. יש לקיים דבריו שבכלל אלה המעשים בשורה מוצאת שיבא בן דוד. אף שרשי' לא כוון לכך). אמנם נוסחת הראב"ד ותוספות שאנין (וכן נוסחת הרמב"ם בפירושו ובהלכותיו פ"ב מה' מלכים) היא. והביא לא בא אליהו אלא לעשות שלום בעולם. וא"כ ביאתו אינה לפני בית דין הגדול אלא ביאתו תהא בענין שבתוב. על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים וגו' (ישעיה מ' ט'). וע"כ אמרו בירושלמי שמא אליהו שבת בדה הכרמל וכו'. כמו שהבאתי לעיל. ותהיה ביאתו לבשר ביאת הגואל ויבא שלום לעולם:

ובזה הדרך הלכו בעלי הגדה. אמרו בפסיקתא רבתי פ"י רני ושמי'. דא רני ושמי'. אימת מתקיים הדבר הזה. בשעה שהקב"ה גואל את ישראל. קודם שלשה ימים שיבא משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל ויכסה ומספיר עליהם וכו' וקולו שמעו מסוף העולם ועד סופו. ואח"כ אמר להם בא שלום לעולם וכו'. ביום השני בא ועמד על הרי ישראל ואמר טובה באתה לעולם וכו'. ביום השלישי בא ואמר באתה ישועה לעולם וכו'. ובדרך זה הלכו בעלי הפיוטים למוצאי שבת. אלי חיש גואלי וגו' מבשר טוב אלי את אליהו הנביא. ובפיוט איש חסיד וגו' פץ לו המבשר וגו'. וקבעו בברכת המזון. הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא וזכור לטוב ויבשר לנו בשורות טובות ישועות ונחמות:

ושיטה אחרת היא שתהא ביאת אליהו להחזיר את ישראל בתשובה. אמרו בפדר"א (ספמ"ב) בשם ר' יהודה. אם אין ישראל עושין תשובה אינן ננאלין. ואין ישראל עושין תשובה אלא מתוך הצער ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מחיה. ואין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיבא אליהו שני' הנה אנכי שולח וגו'. ושם (בפמ"ז) ר' אליעזר אומר (חשב) (הסב) הקב"ה שמו של פנחס בשמי של אליהו ו"ל מתושבי גלעד. שעשה שישראל יעשו תשובה בארץ גלעד שני' בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו'. (ועיי' פ"ה הרד"ל שם). והנה בסדר עולם רבה פ"ז אמרו (הבאתיו לעיל צד מ"ז) ובשנה השנית לאחזיה נגנו אליהו ולא נראה עד שיבא מלך המשיח. ונראה ונגנו שניה ואינו נראה עד שיבא נג' ומנגו וכו'. אולם תכלית הראותו לא פירשו לנו. וכפ"י זה נמצא בפסיקתא רבתי פ"ה החורש (ובשאר המקומות שרמותי עליהם במ"ע שם). דומה דודי לצבי. א"ר יצחק מה הצבי נגלה וחזר ונכסה כך משיח הראשון (כלו' משנה) נגלה להם וחזר ונכסה מהם. כמה נכסה וכו' (ומבארין הרברים בשמות רבה פ"ה ופירשם הרמ"ב ב'פ' שמות כאשר העירותי ע"ז במ"ע שם אות ס"ג). ר"ב בשם ר' לוי כנואל הראשון כך גואל האחרון (כלו' אליהו כאשר נראה להלן שקראוהו גואל) נגלה להם וחזר ונכסה מהם. וכמה הוא נכסה מהם. ר' תנחומא בשם ר' חמא וכו' ארבעים וחמשה יום וכו'. לתיבן הוא מוליכס. את ראמרין למדבר יהודה ואת ראמרין למדבר סיחון ועוג. הה"ד הנה אנכי מפתיה והולכתי המדבר וגו' (הושע ב' ט"ז). מי שהוא מאמין בו אוכל מלוחים ושרשי רתמים. ומי שאינו מאמין בו הולך אצל עב"ם והורנים אותו וכו'. והנה בענין שנגלה ונכסה וחזר ונגלה זה מסכים עם מה שכתב בעל סדר עולם רבה בענין אליהו. אם שנושים זה מזה בענין הזמן שהוא נכסה. אולם באמרם שהוא מוליכין אם למדבר יהודה או למדבר סיחון ועוג. היא כעין שנמצא בשה"ש וזוטא (יצא לאור ע"י החכמים מוהרי"ש כאבער ואח"כ ע"י מוהר"ו שעכשע). קול דודי הנה זה בא. אלו הקולות שעתידין לבא קודם המשיח וכו' שאין הפתח נפתח כלו' כאשר אלא אליהו בא לו לעיר אחת ונעלם מחברתה. ומדבר עם האיש ונעלם מחבירו. ועוד שם. פתחי לי אחותי. הרי זו לימי נגי. שישראל עתידין להיות טמונים במערות ובמחילות והקב"ה מרתקם עליהן. שמעון בן שטח (ובהערות להמ"ל בן זומא) היה אומר שהקב"ה אומר לישראל פתחי לי אחותי. והן מסתכלין והמקום עושה להם נסים והם רואים את המשיח עומד בראש מדבר מואב ועמו ארבע מאות איש. והמקום נותן להם גאולה לקיים מה שנאמר (והולכתי המדבר וגו') ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב' ט"ז). והמחילה נפרדת להם (בהערות המ"ל נפתחת להם) משם ממדבר מואב לחורב. וישראל נוטלין והולכין את הוי"ו ממדבר חורב שהשם כתוב בו וכו'. הרי מלכי צפון שומעין שנהרגו עמן מואב וכולן מתכנסין ובאין וקובעין המלוכה בדמשק. ומלכי המערב והדרום מתכנסין אף הן (ולבאין ונוטלין עצה במדן. וישראל מצירין. להניח את החכמים שבמדן אי אפשר. ולהניח את אחיהן שבירושלים (בהערות המ"ל. נוסחא אחרינא וישראל מצירין להניח את אחיהם החכמים שבירושלים אי אפשר). ומה אליהו עושה כל המדבר שהוא הולך מירושלים למדן שכל מי שנכנס חיה רעה עושה לו המקום נסים (בנוסחא אחרינא

למותרו¹ שעכטער. כל אותו המדבר שהוא הולך מירושלים למדבר שכולו מלא נחשים וזיה רעה והמקום עושה לו נסים, ובהוצאת מזהר²ש כאבער למדן שכולו טרשים וזיה רעה). והוא בא ועומד לפני המשיח במדבר. והמשיח נפטר משם ואליהו עומד. באותה שעה הוא מוציא את ספר הישר שכל התורה הזאת אינה אלא (שירה) [שורה] אחת מתוכו וכו': והנה הדברים מראים שכל ההגדה המשובשת הזו היא בנויה על דברי סדר עולם רבה שאליהו נראה ונגנו ואינו נראה עד שיבא גנו. וכל אלו הציורים שהיא מצוירת הם ציורי מלחמה גנו. והנה מחזור אליהו את ישראל בתשובה במדבר סתיון יעני כמ"ש והולכתיה המדבר וגו'. והוה שאמר בפדר"א שהזכרתי. מחושבי נלעד שעשה שישראל יעשו תשובה בארץ הגלעד (שנדחק הרד"ל בפירושו): **אמנם** מה שנקרא אליהו בפסיקתא זו שהזכרתי נואל האחרון, זאת נמצא בכמה מקומות. והוה עפ"י ב' שיטות. האחת שקראוהו נואל לפי שהוא נטפל אל משיח בן דוד שהוא הנואל הגדול. והשנית היא עפ"י שטת ר' הלל בסנהדרין (צ"ט ע"א). ר' הלל אומר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה. א"ר יוסף שרא ליה מריה לר' הלל. חזקיה א"ת הוה בבית ראשון ואלו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר נילי מאר בת ציון וגו' הנה מלכך יבא לך צדיק ונישע הוא עני ורובב על חמור (זכריה ט'). ופיר"ש אין להם משיח לישראל אלא הקב"ה ימלוך בעצמו וינאלם לבדו. והנה מה שסתר ר' יוסף את דברי ר' הלל הוא בענין המלוכה. שהקב"ה ימלוך בעצמו ויחזרו הדברים לכמות שהיו טרם מלך מלך בישראל ותבטל מלכות בית דוד. וזה מה שהוא סותר. לפי שניתנה המלוכה לדוד לנצח נצחים ולעולם עדי. אבל בענין הנאולה שינאלם הקב"ה לבדו ולא על ידי משיח בן דוד לא סתר את דבריו. וכבר היה יכול ר' יוסף להביא מקראות רבים אחרים מירמיה ומיחזקאל שתתקיים מלכות בית דוד. אלא דניחא ליה להביא מקרא מנביא מאוחר בבית שני. והנה עפ"י שטת זו לא יהיה בן דוד הנואל אלא הקב"ה בעצמו ושלוחו יהיה אליהו הנביא. ותהיה נאולה זו כנאולת מצרים ע"י משה. וכשם שנקרא משה הנואל הראשון כך נקרא אליהו הנואל האחרון. ואחר שנגאלין וישבו בארצם ימליכו את בן דוד. ואמרו בפסיקתא רבתי פ"ד (הבאתיה לעיל צד ו') אחת מוצא ב' נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי. משה ראשון ואליהו אחרון. ושניהם נואלין את ישראל בשליחות. משה נאלם ממצרים בשליחות. ועתה לך ואשלחך אל פרעה וגו' (שמות ג'). ואליהו נואלם לעתיד לבא בשליחות. הנה אנכי שולח את אליה הנביא וגו'. משה שנאלם ממצרים תחלה עיר לא חזרו ונשתעבדו במצרים. ואליהו כשינאל אותם הם הרכיעות מאדום עיר אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם. והנה בעל האגדה הוה רימה את אליהו למשה. ולא יהיה אליהו רק מבשר הנאולה אלא הוא יהיה הנואל, ובתנחומא משפטים בפ' הנה אנכי שולח מלאך וגו'. אמר להם הקב"ה לישראל בעוה"ז מלאך הייתי משלח להזכרית מפניכם או"ה. אבל לעתיד אני מנהיג אתכם ואליהו אני משלח לפניכם שני הנה אנכי שולח וגו'. וכמו שדרשו בהגדת פסח שהקב"ה בעצמו ובכבודו נאלם כך דרשו (במדרש תהלים ק"ז) ופרו"י ה' ישועה ליה' (י') ולא פרו"י אליהו ולא פרו"י מלך המשיח אלא פרו"י ה' לכך נאמר יאמרו נאולי ה'. אבל כשאמרו בפסיקתא רבתי דאנכי אנכי פי' ל"ה. באנכי אני אביא נואל הנה אנכי שולח וגו'. כבר אפשר שקראוהו נואל לפי שנטפל אל משיח בן דוד: **ומה שהוא עוד** משליחותו של אליהו הוא לדעת איזה בעלי אגדה תחיית המתים. אמרו בשה"ש וטא (פ"ז) על פתחינו כל מגדים. א"ר יוסי זה אליהו. בא ואמר להן לישראל אני אליהו. והם אומרים לו אם אתה אליהו החיה לנו מתים. ולא מתים שאין אני מוכירין אלא מתים שאנו מוכירין. ובנוסחא אחרת (למהור"ז שעכטער) הוה אליהו בא (ניל דצ"ל הרי) וכו' שאין אני מוכירין אלא מתים שאנו מוכירין. ובתלמוד סוף סוטה איתוספא ברייתא דר' פנחס בן יאיר והורית מביאה ליד ר'הק. וזו"ת וכו' חסידות מביאה ליד ר'הק ור'הק מביאה ליד תחית המתים ותחיית המתים בא עיר ירי אליהו הנביא ז"ל. אולם בע"ז (כ' ע"ב) השמיטו הא דאליהו. והובא כך בילקוט ישעיה רמז שס"ג בהשמטת אליהו. וברב אלפס בע"ז הביא ברייתא זו ולא הזכיר בה לא תחיית המתים ולא אליהו. ואח"כ כתב ופירושה בירושלמי. ובוה הפירוש הביא יראת הטא ליד ר'הק. ור'הק ליד חסידות. חסידות ליד תחיית המתים. תחיית המתים ליד תחית אליהו וכו' לטוב דכתיב הנה אנכי שולח וגו'. וכתב הר"ן שם. תח"ה"מ ליד אליהו. כל' דאליהו בא בשביל תח"ה"מ והוא מקדים לבא דכתיב הנה אנכי וגו' לפני בא יום הגדול והנראה דהיינו תח"ה"מ וכו' דבשכיל אותו יום אתי אליהו נמצא שחידם גורמא לאליהו שיבא. והביא בעל מתנות כהונה את דבריו בריש שה"ש רבה שהנוסחא שם תח"ה"מ מביאה ליד אליהו. ואח"כ מדבר שם במדת העונה ומסיים שם תח"ה"מ ע"י אליהו הנביא ז"ל. וכעין שהיא בש"ש

רבה כך היא במדרש משלי (פ"ו), אבל הרברים מוכיחים שם מסידורן של דברים שהמאמר תח"מ ע"י אליהו הנביא אינו אלא מגליון שבא לפניו, שרמזו בעל הגליון על הא דסוף סוטה. ומן שה'ש רבה הועתק למדרש משלי, ועיקר הנוסחא הוא תח"מ מביאה לידי אליהו, וכל דברי הר"ן הם להשוות הנוסחאות. אמנם בירושלמי דשבת (פ"א ה"ה) הנוסחא יראה חטא לידי ר"הק, ר"הק לידי חסידות, חסידות לידי תחיית המתים, תח"מ לידי אליהו ז"ל, ומייתי עליה קראי חסידות לידי תח"מ דכתיב ונתתי רוחי בכם וחייתם, תח"מ לידי אליהו זכור לטוב דכתיב הנה אנכי שולח את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא וגו'. ועפ"י אלה המקראות ועפ"י ט"ב הענין עדיפא נוסחת הירושלמי בשקלים (ספ"ו), יראה חטא מביאה לידי חסידות וחסידות לידי רוח"ק ורוח"ק לידי תח"מ, תח"מ מביאה לידי אליהו זכור לטוב (אלא דהתם ראיית הפסוקים משובשות), ואלו הדברים לא יסבלו פ"י הר"ן, ולפי סגנון המאמר פירושו של יום ה' הגדול והנורא הוא יום הדין שלעתיד, שיהיה אחר תחיית המתים שיקצו מהעפר, כמ"ש ורבים משינו אדמת עפר יקיצו אלה לחי' עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דניאל י"ב ב'), ובט"ב יום הדין הזה שנינו ב"ר"ה (ט"ו ע"ב), תניא בש"א נ' כחות הן ליום הדין, אחת של צדיקים נמורים ואחת של רשעים נמורים ואחת של בינוניים, צדיקים נמורים נכתובין ונחתמין לאחר לחי' עולם, רשעים נמורים נכתובין ונחתמין לאחר לניהנם שני ורבים משינו אדמת עפר יקיצו וגו', בינוניים יורדן לניהנם ומצפצפין ועולין וכו', ופיר"ש ליום הדין כשיחיו המתים, ובתוספות כתבו ליום הדין כשיחיו המתים כדמוכח קרא ואע"פ שכבר נדונו וכו' עדיין יהיה דין אחר אם יזכרו לחי' העו"ה שהוא קיום לעולם וכו', ועל זה יסד הפ"טן בפיוט ונתנה תוקף ובשוק נגול יתקע וגו' ומלאכים יתפזין וגו' ויאמרו הנה זה יום הדין, והנה אחר היקיצה קודם יום הדין יבא אליהו להשיב לב אבות על בנים וגו', ובדברים רבה (ספ"ו) אמרו, א"ל הקב"ה משה הייך כשם שנתת את נפשך עליהן בעיהו כך לע"ל כשאביא להם את אליה הנביא שניכם כאן כאחת, מניין, שכך כתיב ה' ארך אפים וגו' בסופה ובסערה דרכו וגו' (נחום א' א'), בסופה זה משה וכו' ובסערה זה אליהו וכו', אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם, מניין שני הנה אנכי שולח וגו', וזה יאירע על כרחך אחר תחיית המתים, כמו שאמרו שם ברבה (פ"ב) כי לא תעבור את הירדן הזה, א"ל הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן בזכותך הם באין עמך, א"ל למשה לאחד שנתפזרו שנתפזרו עמתי וכו' בזכות החובב נתלקטו המעות וכו' אם נקבר אתה אצלם הם כאן בזכותך ואתה בא בראשם שני וירא ראשית וגו' ויתא ראשי עם, והנה לפי ההגדות האלו תהיה ביאת אליהו אחר תחיית המתים קודם יום הדין, וזאת תהיה ביאתו השנית:

ובחתימת המאמר אעתיק לשון ה"ר"מ בה' מלכים (פ"ב), יראה מפשוטן של דברי הנביאים שבתחלת ימות המשיח תהיה מלחמת נוג ומנוג, ושקודם מלחמת נוג ומנוג יעמוד נביא לישר [את] ישראל ולהכין לבם שני הנה אנכי שולח וגו', ואינו בא לא לטמא הטהור ולא לטהר הטמא ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות, ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין, אלא לשום שלום בעולם, שנאמר והשיב לב אבות על בנים, ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכו'צא בהן לא ידע אדם איך שיהיו וכו':

מאמר ד', גילוי אליהו.

מה שסופר בדברי חז"ל ממאורעות אליהו והתגלותו ליחידים והתדמותו.

אמרו במדרש תהלים (מזמור ח'), צפור שמים, זה אליהו שפורח בעולם כצפורי, והמדרש הזה הוא מרמז על התגלותו, וכבר הזכרתי המאמר דברכות (ד' ע"ב), תנא מיכאל באחת גבריא'ל בשמים ואליהו בארבע, ובב"ק (ס' ע"ב), שני, ת"ר כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר, כלבים משחקים אליהו הנביא בא לעיר, וכשם שהמלאכים מתגלים לבני אדם בהקין או בחלום כמו כן מתגלה אליהו זכור לטוב, אמנם התגלות המלאכים היא מפורשת בכתבי הקודש.

¹ ומסיים שם שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר, וכתב מוהר"ש באבער בהערותיו להוצאתו. באיזה כתי' ובילקוש ג' שמסבב את העולם ובאיזה מהם כתוב שהוא חי ומסבב, ונדחק שם לפרש האי שנאמר והעורבים וגו' ולא עלתה בידו, וחביא שבאות אמת הגיה ונאמר, ואחריו הדפיסו כן בפראג ובאמשטרדם, אמנם מסתברא שהמאמר קטוע וחסר וצ"ל, ד"א זה אליהו שנאמר והעורבים וגו'.